

KONCEPTUALIOJI KELIO METAFORA LIETUVOS RINKIMŲ DISKURSE

Jurga CIBULSKIENĖ

Bet koks diskursas, pasak M. Foucault (1998, 8), ne tik atskleidžia, bet ir nuslepia tam tikras intencijas, motyvus ir troškimus. Tai pasakytina ir apie politinį diskursą. Atvirosios visuomenės imperatyvas – atvirumas. Todėl aktualus yra bandymas užslėptus motyvus bei intencijas atskleisti, paviėšinti ir suvokti įvairių politinių jėgų tikrasias, o ne deklaruojamas idėjas. Vienas iš galimų būdų tai padaryti yra konceptualiųjų metaforų analizė kognityvinės lingvistikos rėmuose. Šio darbo tikslas pažvelgti, kokia yra pagrindinė konceptualioji metafora ir koku būdu ji struktūroja politinį diskursą. Kadangi politinis diskursas ryškiausias būna rinkimų kampanijų metu, todėl buvo pasirinkti rinkiminės kampanijos į 2000-ųjų metų Seimą diskursai, o konkrečiai kalbant, – konservatorių partijos (iki rinkimų buvusios valdžioje) ir socialdemokratinės koalicijos, vienijančios Lietuvos demokratinę darbo partiją, Lietuvos socialdemokratų partiją, Lietuvos rusų sąjungą ir Naująją demokratijos partiją, diskursai. Analizuojamieji tekstai paimti iš tinklapio www.tslk.lt bei laikraščių „Lietuvos aidas“, „Atgimimas“, „Respublika“. Tie tekstai apima laikotarpį nuo 1999 m. spalio iki 2000 m. spalio.

Kognityvinis mokslas – tai empirinė mokslo disciplina, nagrinėjanti konceptualiąsias sistemas. Pasak G. Lakoffo ir M. Johnsono (Lakoff, Johnson, 1999, 11), kognityvinio mokslo terminu *kognityvinis* apibūdinama bet kokia, dažnai net nesąmoninga minties operacija ar struktūra. Kognityvinė lingvistika, susiformavusi kaip kognityvinės psichologijos atšaka, yra glaudžiai susijusi tiek su psichologija, tiek su filosofija. Kognityvinės lingvistikos specialistų netenkino objektyvistinis požiūris į reikšmę, siejamą su kalba kaip sistemiškai sutvarkyta kalbos vienetų visuma. Jie atsisakė struktūralistų požiūrio, kad kalbos struktūra esanti svarbesnė nei reikšmė. Kognityvistai laikosi subjektyvistinės empirinės pažiūros į reikšmę: jie reikšmę tapatina su sąvoka kaip patyrimo geštaltu ir ją individualizuoja.

Pagrindiniai kognityvistų postulatai yra šie: kalbinių gebėjimų negalima atskirti nuo psichomotorinių gebėjimų, nes mintys dažniausiai esti nesąmoningos.

G. Lakoffas ir M. Johnsonas (Lakoff, Johnson, 1999, 16) teikia įkūnijimo hipotezę (*embodiment hypothesis*) ir nesąmoningumo idėją. Tos idėjos teigia, kad mūsų konceptualiąją sistemą, grindžiamą empiriniais psichologijos, fiziologijos ir neurologijos sričių tyrimais, nulemia ir kūno, ir smegenų veikla. Pasak autorių, tyrimai rodo, kad neurostruktūros, atliekančios sensomotorines funkcijas, gali atlikti ir konceptualias funkcijas. Be ką tik pateiktų dviejų pagrindinių kognityvinės lingvistikos teiginių, didelio dėmesio susilaukė ir trečiasis teiginys – kad abstrakčiosios sąvokos dažniausiai esančios metaforiškos (Lakoff, Johnson, 1999, 3). Kaip tik tas teiginys (kognityvinio mokslo kontekste) ir yra šio straipsnio metodologinis pagrindas.

Kognityvinė lingvistika metaforą suvokia kiek kitaip negu per amžius susiklosčiusi tradicija. Tradiciškai suprantama metafora yra tik kalbos puošmena, žodžių lankstumu pagrįstas vykęs kalbinis žaismas – kognityvinėje lingvistikoje metafora yra „matymo ir mąstymo būdas: mąstymas matant ir matymas mąstant“ (Daujotytė, 2001, 124). Teiginiu, kad metafora esanti tik poetų ar oratorių privilegija, šiuolaikiniai tyrimai abejoja (žr., pvz., Gibbs, 1994, 123–124). Dažnumų skaičiavimo metodu, pavyzdžiui, nustatyta, kad žmonės pavartoja maždaug po šešias metaforas per vieną kalbėjimo minutę. Televizijos debatuose ir žinių programose kalbėtojai pasako kokią nors metaforą kas 25-tas žodis. Vadinas, metafora būdinga visų žmonių ir įvairiausio pobūdžio kalbai.

Metaforos teorijos revoliucija laikomi 1980 metai, kai pasirodė G. Lakoffo ir M. Johnsono knyga „Metaphors We Live by“, ir 1987 metai, kai išspausdinta G. Lakoffo knyga „Women, Fire, and Dangerous Things“. Šių knygų centrinė tezė yra tai, ką A. Ortony vadina konstruktyvistiniu požiūriu: metafora pirmiausia yra ne kalbos, bet mąstymo reiškinys. Pasak A. Ortony (1993, 2), „metafora yra pagrindinis mechanizmas, kuriuo mes suvokiame abstrakčias sąvokas ir abstrakčiai mąstome“. Net tai, kas paprastam žmogui gali atrodyti visiškai nemetaforiška, iš tiesų dažnai būna metafora. Tai, ką mes girdime kalboje ir suvokiame kaip metaforą, iš tiesų yra tik konceptualiosios metaforos paviršinė išraiška, kurią G. Lakoffas vadina metaforiniu pasakymu (Lakoff, 1993, 244).

Konceptualioji metafora (kartais vadinama kognityvine, bazine, giliąja) ir jos santykis su ją atitinkančiu metaforiniu pasakymu (paviršinė metafora, kalbine raiška) yra centrinė kognityvinių lingvistų, besidominčių metafora, tyrimų sritis. Kognityvinėje lingvistikoje, kaip teigia G. Steenas ir R. Gibbsas (Steen, Gibbs, 1997, 1), metaforą galima tirti dviem būdais:

1. Einant nuo kalbinės metaforos prie konceptualiosios.
2. Einant nuo konceptualiosios metaforos prie kalbinės.

Šiame darbe panaudotas pirmasis metodas, t.y. tekstuose nustatomi dažniausiai pasikartojantys teminiai elementai – metaforiniai pasakymai – ir grupuojami pagal

tai, kokias konceptualiąsias metaforas jie reiškia. Taigi konceptualiųjų metaforų nustatymo procedūrai naudotasi sociologiniu turinio analizės metodu: tekstuose ieškota dažniausiai pasikartojančių „metaforinių pasakymų ir nominacijų, motyvuotų hiperonimiškai su jais santykiaujančia bazine metaforine sąvoka“ (Lassan, 1995, 62). Tuo remiantis nustatyta pagrindinė konceptualioji metafora, būdinga to meto Lietuvos rinkiminiam diskursui.

Konceptuališios metaforos išskyrimas yra tik pirmasis darbo etapas. Antruoju etapu, naudojantis Ch. Fillmore'o (1985, 222 – 254) freimų* semantika ir E. Lassan (1995) teksto kūrimo konceptualiosiomis metaforomis teorija, bandoma parodyti, kaip metaforomis kuriami tekstai ir kaip tos metaforos atspindi partijų politinius skirtumus, ideologijas ir tikslus. Jau 1922 metais politinės komunikacijos specialistas W. Lippmannas (žr. Mio, 1997, 114) laikėsi nuomonės, jog politika esanti pernelyg sudėtinga ir abstrakti, kad ją būtų galima tiesiogiai suvokti. Politinė kalba metaforiška, o metaforos poveikio bendrieji principai politiniame diskurse išlieka tokie pat kaip ir bet kuriame kitame diskurse. Tačiau, pirmiausia, reikia pasakyti, kad konceptuališios metaforos visada išreiškia kalbose teikiamą politinę poziciją ir organizuoja visą diskursą. Antra, nagrinėjant metaforas, kurios būdingos partijų diskursams, galima suvokti tas prielaidas, kurios verčia politikus kalbėti, mąstyti ir elgtis būtent taip. Kaip teigia N. Howe'as, pasikartojantis ir sistemiškas tam tikros metaforų rūšies vartojimas rodo esminius kalbėtojų požiūrius (Howe, 1988, 88). O tada, kai atskleidžiame tuos implicitinius požiūrius, jau galime juos nagrinėti, kritikuoti ar teikti kitus probleminės situacijos sprendimo būdus, pasiūlydami naują konceptualiąją metaforą.

Ideologizuotas tekstas, kaip teigia E. Lassan (1995, 45), visada kuriamas metaforomis. Laikydamosi minties, kad mūsų mąstymas paremtas antitezėmis, ji teigia, jog diskursas kuriamas konceptualiųjų metaforų opozicijomis. Pasak E. Lassan, „konceptualiųjų, arba bazinių, metaforų mintis yra ta, kad didžioji socialinės tikrovės dalis įsisąmoninama metaforiniais terminais, bendrais visiems sociumo nariams. Tos metaforos nulemia padarinius, kurie nušviečia tam tikrus mūsų patirties aspektus, numato tiek kalbinį, tiek nekalbinį mūsų elgesį“ (Lassan, 1995, 45).

Opozicijos individualizmas – altruizmas metaforinė išraiška gali būti INDIVIDUALIZMAS – ŽMONIJOS LIGA. Tokie kognityviniai vienetai kaip scenarijai (schemos, kuriomis organizuojama patirtis) įgauna metaforinę formą. Metaforiniai scenarijai siejami su freimų semantika, teigiančia, kad „žinios yra organizuojamos

* Redakcijos pastaba. Labai prašom kolegas pamąstyti, kuo galėtume pakeisti labai prastą *freimo* terminą, nes tai paprasčiausia svetimybė, o ne normalus tarptautinis žodis. Tekste ji paliekama tik todėl, kad kol kas neturime geresnio pakaito.

holistinėmis (vieningomis) struktūromis, vadinamomis *freimais* ar *schemomis* (arba, kai laikas tampa svarbus, – *scenarijais* (*scripts, scenarios*). Freimai jungia įvairią informaciją į geštaltus“ (Lakoff, 1995, 25). Kaip teigia Ch. Fillmore'as, freimas – tai „ypatinga unifikuota žinių konstrukcija arba rišlus patirties suscheminimas“ (Fillmore, 1985, 224). Freimas apima ne tik žodyno reikšmes – jis išsiskiria ir tuo, kad aprėpia ir enciklopedinius faktus.

Metaforos-scenarijus turinio plėtotė nulemta paties scenarijaus – tolesnis tekstas yra ne kas kita, kaip metaforos parafrazė. „Scenarijus-metafora užkoduoja būsimo ištisinio teksto pagrindinius veikėjus ir siužeto peripetijas“ (Lassan, 1995, 47). Štai metafora scenarijus INDIVIDUALIZMAS – ŽMONIJOS LIGA implikuoja mintį, kad individualizmas, kaip liga, gali būti pavojingas gyvybei ir sveikatai, gali būti užkrečiamas. Be to, gali būti nurodomi vaistai individualizmui gydyti ar tam tikros prevencinės priemonės. Todėl kuriamame tekste stengiamasi tuos dalykus atskleisti.

Vadovaujantis šia glaustai pateikta ideologizuoto teksto kūrimo teorija, buvo bandoma rekonstruoti analizuojamąjį rinkiminį diskursą.

Naudojant minėtąjį sociologinį turinio analizės metodą, kai tekste ieškoma dažniausiai pasitaikančių teminių vienetų, pastebėta, kad metaforinių pasakymų sistemiskumas, susijęs su tikslingu ar netikslingu judėjimu, kelione ar keliu, leidžia šiuos pasakymus jungti į vieną grupę, implikuojančią konceptualiąją struktūrinę metaforą POLITIKA – TAI KELIONĖ, kur tikslo sritis – politika – ir šaltinio sritis – kelionė – yra dalinės konceptualiųjų sričių sankirtos, perkeliančios šaltinio srities bruožus į tikslo sritį. Paprasčiau sakant, kelionės bruožai iš dalies perkeliama į politiką.

Kita vertus, išskirtų metaforinių pasakymų sistemiskumas, generuojantis kalbamąją konceptualiąją metaforą, patvirtina G. Lakoffo ir M. Johnsono įkūnijimo hipotezę, teigiančią, kad bet kurią konceptualiąją sistemą, kurios terminais mes mąstome ir veikiame, nulemia kūno ir smegenų veikla. Konceptualioji metafora POLITIKA – TAI KELIONĖ yra bendražmogiška, nes jos esmę sudaro visiems žmonėms bendra patirtis. Žmogus bazinio lygmens sąvokas – tokias kaip laikas, kiekis, būseną, pokytis, veiksmas ir kt., – kurios yra mūsų konceptuališios struktūros dalis, suvokia per vaizdo schemas. Tokios sąvokos, kaip *link* ir *iš*, atitinka šaltinio-trajektorijos-tikslo schemą (Lakoff, 1995, 222). Aptikti metaforiniai pasakymai yra šios šaltinio-trajektorijos-tikslo schemas raiška. Todėl, atsižvelgiant į topologines kelio savybes, darytina prielaida, kad Lietuva suvokia save kaip judančią, kelyje link kažkokio tikslo. Tad ši konceptualioji metafora nėra vien politinė. Ji yra mūsų konceptualiosios sistemos bazinė metafora, kuri politiniame diskurse įgyja specifinių bruožų ir realizuojama perlokuciniu efektu – poveikiu adresatui.

Kelionės freimas apima leksines reikšmes ir enciklopedinius faktus, susijusius su kelionės organizavimu: kelionės tikslą, planą, pasirinktą kelią,

keliaujantįjį asmenį, kelyje atliekamus veiksmus (judėjimą į priekį, judėjimą atgal, stovėjimą, atsilikimą, paklydimą), kelio ženklus, kryžkeles, kliūtis kelyje, keliavimo būdą, transporto priemones, keliavimo ypatumus.

Šiame straipsnyje analizuojamos ne visos kelionės freimo dalys. Dėl ribotos straipsnio apimties pateikiama tik tų freimo dalių analizė, kuri rodo būdingiausias partijų diskursų bruožus.

Konservatorių partijos rinkimų diskursas

Konservatorių partijos rinkimų kampanijos diskurse konceptualiosios metaforos POLITIKA – TAI KELIONĖ plėtojimas turi visas kelionės freimo sudedamąsias dalis. Kelionės tikslas dažniausiai tapatinamas su keliavimo kryptimi. Konservatoriai implikatyviai deklaruoja kelionės tikslą kaip visapusišką Lietuvos gerovę, kurią, jų nuomone, galima pasiekti trimis būdais: 1) keliaujant nepriklausomybės ir demokratijos keliu, 2) keliaujant ekonominių reformų keliu, 3) keliaujant keliu, vedančiu į Europos Sąjungą ir NATO.

Nepriklausomybės ir demokratinio kelio manifestacijoms konservatorių diskurse pirmiausia būdingas keliavimo sunkumų ir kliūčių pabrėžimas. Kliūtyse reiškiamos *duobės* leksema, o keliavimo sunkumai pabrėžiami leksemomis *skaudus*, *sunkus*, *atsakingas*, *suklupti*. Pvz.: *10 metų duobėtas Lietuvos nepriklausomybės kelias*; *Per dešimtmetį, kartais skaudžiai suklypdami, nuėjome sunkų ir atsakingą valstybės atkūrimo kelią*.

Kitas pabrėžiamas dalykas – tai nepriklausomybės ir demokratijos kelio pasirinkimo teisingumas, nusakomas kaip *žinomas kelias* (kur leksema *žinomas* konotuoja pozityvų požiūrį), *sąžiningos bekompromisės akistatos su komunizmu kelias*, *Sąjūdžio pasirinktas kelias*, *vartų atvėrimas į laisvąjį pasaulį*, *tolesnis Lietuvos nepriklausomybės kelias*. Pasitraukimas iš Tarybų Sąjungos taip pat traktuojamas kaip nepriklausomybės ir demokratijos kelio pasirinkimas.

Pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad kaip kelias įsivaizduojama pati nepriklausomybė. Kai kelio kryptis tapatinama su kelio tikslu, reikia suprasti, kad nepriklausomybė dar nepasiekta, nes ji – ne vienkartinis dalykas, o ilgas procesas. Kita vertus, galima įžvelgti ir tai, kad nepriklausomybė jau nelaikoma savaiminiu tikslu, kad ji yra keliavimo sąlyga, kurios nesilaikant kelionė nepasisektų.

Metaforinių pasakymų gausa, konceptualizuojanti reformas kaip kelią į gerovę, rodo reformų, kaip būdo gerovei pasiekti, svarbą. Po reformų pavadinimu slypi įvairios realijos, kurių kelias yra gerovės siekimo būdas. Konservatorių rinkiminiame diskurse tokios realijos kaip šalies ūkis, teisiniai žemės nuosavybės

klausimai, kaimo finansai, švietimas ir sveikatos apsauga, krašto apsauga, šalies modernizavimas ir pan. gauna metaforinę formą, kur kontekstas leidžia jas traktuoti kaip pasyvios būsenos objektus, su kuriais atlikdami tam tikrus veiksmus-reformas judame link tikslo – šalies gerovės. Reformų kelio į šalies gerovę veiksmai yra šie: *žengti didelius žingsnius į priekį, žengti tikrai didelį žingsnį, pajudėti į priekį, pasistūmėti, žengti žingsnį, žengti tolesnius žingsnius, žengti sunkius labai reikalingus konkrečius žingsnius, žengti šiuo keliu, žengti atskirus žingsnius, pradėti žygi, atverti vartus, stovėti reformų kelyje*. Pateiktuose pavyzdžiuose išsiskiria trys leksemos su tos pačios šaknies alomorfais, – *žengti, žingsnis, žygis*. Konservatorių diskurse, susijusiame su reformų keliu, neutralios leksemos *eiti nėra* – tai reiškia, kad judėjimas vyksta pėsčiomis ir kad jis yra *g r e i t a s*. Vietoj jos vartojamos ką tik paminėtos leksemos *žengti, žingsnis, žygis*, implikuojančios aukštesnį stilių. Leksemos *žengti* ir *žingsnis*, be aukštesnio stiliaus, implikuoja ir kitus dalykus: neskubėjimą, apgalvotumą, ryžtą.

Trečias būdas pasiekti visapusišką šalies gerovę konservatorių rinkiminiame diskurse – tai *k e l i a v i m a s* į NATO ir Europos Sąjungą. Dažni šios temos pasikartojimai rodo tos kelio krypties svarbą. Teminis kryptingumas, susijęs su kelione į NATO ir į Europos Sąjungą, konceptualizuojantis pasaulį metafora POLITIKA – TAI KELIONĖ, konservatorių diskurse bene labiausiai išsiskiria. Atkreiptinas dėmesys, kad toks primygtinis kelio į NATO ir ES pabrėžimas būdingas tik konservatoriams, – socialdemokratų koalicijos diskurse to nėra. Kelias į kolektyvines saugumo ir ekonomines sistemas, kuriuo einant pasiekiamas tikslas – Lietuvos gerovė, – apibūdinamas kaip *vakarietiškos Lietuvos kūrimo kelias, vakarietiškos gyvensenos kūrimo kelias, vakarietiškos žemės ūkio veiklos kūrimo kelias, viso pasaulio einamas kelias, kelias į svarbiausią tikslą, kelias į saugią gerovę, Europos Sąjungos kelias, Europos kelias, Europos kryptis, užsibrėžtas kelias, strateginė šalies raidos kryptis, saugi gerovė, vienintelis kelias, kaimyninių šalių nueitas kelias, kelias, kuriuo norėtume eiti*.

Kaip šiuo keliu keliaujama, rodo veiksmožodinės frazės *eiti, sparčiai ir toli eiti, nepamesti kelio, žengti į priekį, išlaikyti kryptį, sugrįžti į laisvų ir demokratinių valstybių bendriją, pažengti, sparčiai artėti, judėti į saugią gerovę, įsigyti bilietą į saugią gerovę, nueiti, pasirinkti kryptį*. Keliavimo būdas – *pėsčiomis* arba *traukiniu (Europos ekspresas)*. Pirmuoju atveju judėjimo greitis ryškinamas leksemomis *sparčiai, proveržis, greičiau*. Pastebėtina, kad kelionei į NATO ir ES beveik nebūdingos leksemos *žengti* ir *žingsnis*, kuriomis, kaip matėme, žymimas reformų kelias. Frazė *Europos ekspresas* pati savaime implikuoja greitį. Aktyvi integracija į NATO ir Europos Sąjungą nusakoma kaip *bilietas į Europos ekspresą*. Pvz.: *Bilietas į Europos ekspresą yra kiekvieno mūsų sėkmės bilietas; Tėvynės Sąjunga dės visas pastangas, kad šį bilietą ku o n a u d i n g i a u ir g r e i č i a u į s i g y t u m e; Jei nepatektume į šį Europos ekspresą* (t. y. su pirmąja banga), *kelias į Europos Sąjungą taptų žymiai sunkesnis*. Iš

pavyzdžių matyti, kad konservatorių kelionės tikslų konceptualizacijoje *Europos ekspreso* sąvokoje slypi ir tam tikrų negatyvių aspektų. *Europos ekspreso* sąvokos ekstralingvistiniai faktoriai rodo, kad tai visuomeninio transporto priemonė, pasižyminti greitumu. Šios priemonės savininkas veža keleivius, keldamas savo sąlygas – parduoda bilietus už savo paties nustatytą kainą. Kai konservatoriai siūlo keliauti *Europos ekspresu*, keleiviai turi žinoti, kad jie bent iš dalies priklauso nuo vežėjo prašomos kainos. Taigi keliavimas *Europos ekspresu* implikuoja ne tik konservatorių skelbiamą Lietuvos savarankiškumą, bet ir priklausomybę – nors ir dalinę.

Keli kelio į NATO ir ES pavyzdžiai: *Tuomet suvokiu, kaip sparčiai ir kaip toli dar reikia eiti vakarietiškos Lietuvos kūrimo keliu; Europietiška Lietuva – kelias į saugią gerovę; Jei jie [oponentai] peržiūrės ir ką nors pakeis, tai būsime išmesti iš Europos Sąjungos kelio; Dabar, po penkiasdešimt metų privertinės tremties į komunistinį lagerį, sugrižtume į laisvų ir demokratiškas valstybių bendriją; Kaip toli pažengėme Europos keliu, galime matyti lygindami save su tomis kaimyninėmis valstybėmis, kuriose laikas sustojo 1990-aisiais; Narystė NATO ir ES yra kelio gairės, be kurių neįmanoma įgyvendinti šio tikslo; Žmonės, jau po kelerių metų atgaus viltį ir patikės klestinčios Lietuvos perspektyva, jei šalis, tai yra jos politikai, nesuabejos Europos kryptimi; <...> kad pasiektume greitesnio Lietuvos proveržio į saugios europietiškos gerovės valstybę.*

E. Lassan, nagrinėdama valdžios ir disidentų diskursą Tarybų Sąjungoje, pabrėžia, kad ideologizuotas tekstas dažniausiai remiasi opozicijomis, kurių vienas narys yra pozityvaus pobūdžio, kitas – negatyvaus (Lassan, 1995, 39, 142). Tai sietina su mąstymo antiteziškumu, kurio šaknys glūdi filosofiniame antiteziniame pasaulėvaizdyje. Antiteziškumą pabrėžia ir kognityvinė lingvistika, kai kalbama apie konceptualiųjų metaforų empirinį pagrindą ir pasaulio konceptualizavimą tokiomis opozicijomis kaip, pavyzdžiui, LAIMĖ – AUKŠTYN / LIŪDESYS – ŽEMYN arba TURĖTI VALDŽIA, KONTROLIUOTI – AUKŠTYN / BŪTI KONTROLIUOJAMAM, PAVALDŽIAM – ŽEMYN. Kadangi kognityvistų požiūriu antiteziškumas užkoduotas pačioje žmogaus prigimtyje, galima manyti, kad ir rinkiminiame diskurse tekstas kuriamas opozicijomis. Iš tikrųjų antiteziškumas išnagrinėtuosiuose partijų diskursuose pastebimas. Konservatorių partijos rinkiminiame diskurse konceptualioji metafora POLITIKA – TAI KELIONĖ apima privatyvinę opoziciją geras kelias – blogas kelias. Pirmoji šios opozicijos dalis reiškiamą ankščiau nagrinėta kelionės freimo dalimi – kelionės tikslas (nepriklausomybės, demokratijos, reformų, NATO ir Europos Sąjungos kelias). Negatyvioji opozicijos dalis siejama su ėjimu atgal – grįžimu į Tarybų Sąjungą. Taigi ryškiausia opozicija, modeliuojanti konservatorių partijos diskursą, yra VAKARAI – RYTAI, kur pirmasis narys – teigiamą vertinimą turintis tikslas, o antrasis –

negatyvaus pobūdžio kelias, kurio kalbinės manifestacijos yra šios: *šunkelis, dulkėta šalikelė, Golgotos kelias į niekur*, kelias, vedantis į tamsą, *posovietinį narvą, seną pelkę, pinkles* ir apraizgantis keliaujančius *voratinkliais*.

Vakaru – Rytų opozicija ir tiesiogiai reiškia konservatorių diskurse, kur atitinka *kryžkelės* sąvoką: *Narystė NATO yra svarbiausias strateginis klausimas; Jis lemia, kur Lietuva bus: ar Vakaru erdvėje, ar Rytų; Tėvynės sąjunga yra orientuota į Vakarus; O šiuose rinkimuose yra tik pasirinkimas Rytai – Vakarai*.

Kelionės plano sąvoka glaudžiai susijusi su kelio ženklų sąvoka. Kaip žinome, kelio ženklai būna įspėjamieji, draudžiamieji, nukreipiamieji ir nurodomieji. O konservatorių rinkiminės kampanijos diskurse kelio ženklai reiškiami *gairės* ir *kelrodės žvaigždės* leksemomis, kurios atitinka nurodomąjį kelio ženklą, kuriuo žmonės turėtų vadovautis. Pvz.: *Narystė NATO ir ES yra kelio gairės, be kurių neįmanoma įgyvendinti šio tikslo; Idealas šviečia kaip gairė, kuria kryptimi turime eiti, jei norime savo valstybės; <...> privalome aptarti nueitą kelią, numatyti naujus tikslus bei veiklos gaires ateičiai; Mums tai turėtų būti labai aiški kelrodė žvaigždė* [apie ES]. Pažymėtina, kad leksemos *gairė* ir *kelrodė žvaigždė* yra savotiški anachronizmai, būdingi praėjusios epochos (iš dalies – ir poezijos) diskursui. Tai koreliuoja su konservatoriškai pasaulėžiūrai būdinga pagarba praeičiai.

Kelionėje patiriami sunkumai suvokiami kaip kliūtys, trukdančios judėti. G. Lakoffas skiria penkis kliūčių tipus: kelio blokavimas, su vietoje susijusios kliūtys, nāštos, priešingos jėgos, energijos šaltinio stoka (Lakoff, 1993, 220). Kelio blokavimo kliūtys konservatorių diskurse reiškiamos voratinklio sąvoka. Voratinklis yra kliūtis, trukdanti Lietuvai keliauti pasirinkta kryptimi: *<...> sovietmetis juos [oponentus] vis dar laiko savo voratinklyje: mąstymo, mentaliteto, neskaidrių pajamų ir neskaidrių įtakų voratinklyje*.

Kliūtys, susijusios su vietoje ar, kitaip sakant, su kelio paviršiumi, reiškiamos duobės sąvoka. Tai būtų: *Pažangos kelias nelengvas ir duobėtas; 10 metų duobėtas Lietuvos nepriklausomybės kelias; Bet ties tuo sustingimu ir smuktelėjimu A. Kubilius sugebėjo išlipti iš finansinės krizės*.

Konservatorių diskurse veikia ir priešingos jėgos, kurios stengiasi sustabdyti, pakenkti keliaujančiajam ar visai išstumti jį iš kelio: *Jei jie [oponentai] peržiūrės ir ką norš pakeis, tai būsime išmesti iš Europos Sąjungos kelio; Tai būdas kaip Lietuvą iš šio proceso išrauti ir palikti Rusijos malonėje; Lietuva atmeta pinkles, eina užsibrėžtu keliu*. Frazė *būsime išmesti* implikuoja pasyvumą, t.y. priklausymą nuo kitų.

Kliūtys kelyje konservatorių rinkiminės kampanijos diskurse aptinkamos kaip pastangos ir sunkumai, – kalbant G. Lakoffo terminais, nāštos. Tai būtų:

<...> *sunkus ir atsakingas valstybės atkūrimo kelias; Šalies modernizavimas vyksta žengiant sunkius, tačiau labai reikalingus konkrečius žingsnius; Jei nepatektume į šį Europos ekspresą (t. y. su pirmąja banga), kelias į Europos Sąjungą taptų žymiai sunkesnis; Lietuva žymiai sunkiau žengs Europos keliu į saugią gerovę, jei <...>.*

Kliūtys kelyje, kaip energijos šaltinio stoko atvejai, konservatorių rinkimiam diskursui nebūdingi. Tai rodo, kad jų suvokiamos kliūtys yra tik išorinės, o ne vidinės – ne kylančios iš jų pačių.

Socialdemokratinės koalicijos rinkimų diskursas

Socialdemokratinės koalicijos rinkimų kampanijos diskursui buvo taikomi tie patys metodologiniai principai bei metodai kaip ir konservatorių diskursui. Pirmuoju analizės etapu išskirti metaforiniai pasakymai rodo, kad konceptualioji metafora būdinga ir socialdemokratinės koalicijos rinkiminės kampanijos diskursui.

Ir konservatorių partijos, ir socialdemokratinės koalicijos kelionės galutinis tikslas suvokiamas vienodai – tai keliavimas į Lietuvos ir jos piliečių gerovę. Tačiau požiūriai, kokiais keliais reikia keliauti, kad pasiektume tą gerovę, skirtingi. Socialdemokratinė koalicija, siekdama kelionės tikslų, pabrėžia socialdemokratinį kelią: *Lietuvai reikalingas socialdemokratinis kelias; <...> ši struktūra pasirinkta pažangiausia – socialdemokratinį kelią, <...>; Mes privalome nukreipti Lietuvą į socialdemokratijos kelią; <...> ilgą socialdemokratinės veiklos kelią Lietuvoje; Lietuvai šiandien reikia socialdemokratinės gerovės valstybės kūrimo kelio.* Socialdemokratų siūlomo kelio apibūdinimas sutampa su jų politine orientacija – socialdemokratų kelias yra socialdemokratiškas. Pati socialdemokratijos sąvoka nėra eksplikuojama, tad lieka neaišku, kas joje slypi. Socialdemokratinio kelio tikrus ar tariamus privalumus bandoma atskleisti savotiška tautologija: socialdemokratinis kelias geras todėl, kad jis socialdemokratinis.

Kitas ryškus pasirinkto kelio apibūdinimo elementas yra vienijimosi sąvoka. Tokios rekurentinės vienybės frazės kaip *Vienykimės; socialdemokratinė jėga, jungianti keletą panašių programinių nuostatų partijų; stovime ant to paties idėjinio ir programinio pagrindo; [vyriausybė] mąstanti viena kryptimi; vienintelis tikras, tiesos ir gėrio kelias* yra akivaizdi socialdemokratinės ideologijos išraiška. Kita vertus, vienijimasis, kolektyvizmas, bendrumas taip pat buvo ir yra komunizmo ideologijos pamatinės sąvokos: šią ideologiją bene geriausiai atskleidžia garsusis šūkis *Visų šalių proletarai, vienykitės!*. Vienijimosi sąvoka dvi-prasmė, todėl sunku pasakyti, ar tai naujo socialdemokratinio mąstymo išraiška, ar tikrai tarybinės ideologijos palikimas.

Socialdemokratinis kelias atitinka pirmąjį privatyvinės opozicijos „geras“ kelias – „blogas“ kelias dėmenį. Ankščiau pateiktuose pavyzdžiuose socialdemokratinio kelio pasirinkimo teigiamybės neekspliciuojamos – tiesiog siūlomi keliai, gerovei pasiekti, implikatyviai teigiantys socialdemokratinį pasirinkimą, yra susiję su nuveiktais ar žadamais nuveikti socialdemokratinės koalicijos darbais. Pvz.: *LDDP <...> davė politinį postūmį ekonominiam augimui ir demokratijai; Tausojamai valdomos raidos keliu – į gerovės visiems informacijos visuomenę; <...> socialiai orientuota rinkos ekonomika yra Lietuvos ateičiai palankiausias kelias.* Šiuo atveju akivaizdžios abstrakčios kelio charakteristikos, kur pozityvūs epitetai turi pragmatinę (vertinamąją) paskirtį, o deskriptyvinę jų reikšmę neišryškina.

Antrasis opozicijos dėmuo – „blogas“ kelias – suprantamas kaip priešingas socialdemokratinės koalicijos keliui, t. y. kaip konservatorių ir Naujosios sąjungos pasirinkimas. Konservatorių rinkiminės kampanijos diskurse opozicijos „geras“ kelias – „blogas“ kelias dažniausia išraiška yra geopolitinė priešprieša *Vakarai – Rytai*. Socialdemokratinės koalicijos „gero“ kelio – „blogo“ kelio ryškiausia priešprieša yra socialdemokratinis kelias – konservatorių / Naujosios sąjungos kelias.

Konceptualizuodama Naujosios sąjungos kelią socialdemokratinė koalicija jį nusako kaip *kitą kryptį, politinės kovos kelią, konkurencinės kovos kelią*, tačiau nedetalizuoja tos kitos krypties trūkumų. Opozityvaus mąstymo esmę sudaro pozicijų skirtumų nurodymas. Tačiau nepastebėta, kad socialdemokratinė koalicija, oponuodama Naujai sąjungai, paminėtų kokius esminius savojo ir Naujosios sąjungos kelio sampratos skirtumus. Naujosios sąjungos kelias atrodo blogas tik todėl, kad tai kitos partijos kelias.

Kita vertus, konservatorių kelias susilaukia itin neigiamo vertinimo. Pirmiausiai tai siejama su A. Smetonos valdymu. Tokios frazės kaip *grąžino į Smetoninę Lietuvą; pasenusių požiūrių kelias, [kuris] nuskurdino, supriešino, įvedė į didžiules skolas, sugriovė, išparceliavo, atvedė į nacionalinį susinaikinimą priešinga linkme vedusios konservatorių politikos* rodo, kad socialdemokratinė koalicija konservatorių kelią vertina kaip destruktivų ir vedantį atgal: *Konservatoriai mūsų gyvenimą grąžino į Smetoninę Lietuvą; Saulėlydžio ir saulėtekio programų vykdymas po 3 m. jų poreikį nulėmusios priešinga linkme vedusios konservatorių politikos; <...> dešimtosios politinės jėgos Lietuvos valstybės raidą grąžino dar keletą metų.*

Pastebimas skirtumas tarp socialdemokratinės koalicijos ir konservatorių partijos nurodomo judėjimo atgal vektoriskumo. Pirminė metafora *JUDĖJIMAS ATGAL YRA BLOGAI* skirtingų partijų diskursuose implikuoja skirtingus padarinius. Konservatorių rinkiminiame diskurse judėjimo / keliavimo atgal vektorius yra *Rytai – tai geopolitinė kryptis*. Socialdemokratinėje koalicijoje judėjimo / keliavimo

at gal kryptis yra laiko vektorius, t. y. keliaujama ne į tam tikrą vietovę, kaip daro konservatoriai, o į tam tikrą ankstesnį laiką – Smetoninę Lietuvą. Smetoninė Lietuva yra praeitis, neturinti realios vietos, o Rytai – tai ne tik praeitis, bet ir reali dabartis.

Socialdemokratinės koalicijos diskurse galima išskirti dar vieną kelią, nebūdingą konservatorių rinkiminiam diskursui. Jis konceptualizuojamas dalyvavimo rinkimuose kelionės terminais: *Į Seimo rinkimus einame nugalėti laukinio kapitalizmo, skurdo ir nedarbo; Į Seimo rinkimus einame su viltimi tarnauti žmonėms; Pirmą kartą per Nepriklausomybės dešimtmetį į rinkimus einame ne vieni; Einame kaip nacionalinė socialdemokratinė jėga, jungianti keletą panašių programinių nuostatų partijų.* Kelyje į rinkimus pateikiami nebe abstraktūs socialdemokratinio kelio ypatumai, o konkrečios programinės nuostatos: tarnauti žmonėms, ekonomikos atgaivinimą sieti su skurdo įveikimu, nugalėti laukinį kapitalizmą, skurdą ir nedarbą.

Socialdemokratinė koalicija stipriai pabrėžia kelyje pasitaikančių kliūčių įveikimą. Tai galima būtų aiškinti objektyviomis priežastimis, nes socialdemokratinė koalicija, kuri tuo metu buvo opozicijoje, konservatorių valdymą regėjo kaip kliūtį kelyje / kelionėje į gerovę.

Kliūtys, susijusios su vietove, yra duobės, rifa i, klampios vietos ir liūn a i. Dažniausiai minima kliūtis yra duobė, kurioje Lietuva keliaudama atsiduria ir iš kurios gali arba pati išlipti, arba ją ištraukti gali socialdemokratinės jėgos: *<...> tik socialdemokratija gali ištraukti Lietuvą iš ekonominės duobės; <...> Lietuva nustumta į gilią ekonominę, socialinę duobę; Lietuva krito į dvigubai gilesnę duobę [nei Estija], iš kurios kur kas sunkiau iškopti; <...> antra duobė – Rusijos krizė; <...> konservatoriai patys sau išsikasė šią duobę ir daugeliu atveju nesugebės jos peršokti; <...> teks eiti sunkius politinės veiklos kilometrus, duobėtus ir ne visada aiškius. Kliūtis rifa i: <...> jo [A. Brazausko] politinė išmintis padėjo įveikti rifus, pasitaikančius mūsų bendrame kelyje. Kliūtis gali būti ir klampios vietos bei pelkės: *Valstybė sparčiai klimpo į naujas skolas; <...> kad šis kelias ima „bukuoti“; 1988 m., kai dauguma kalbėjo apie perestroikos įklimpimą, <...>* Socialdemokratinei koalicijai būdingas kliūčių konceptualizavimas vandens ir purvo terminais: *klimpti, įklimpimas, panirti, liūnas, bukuoti, audra, jūrininkas, išplaukti, gelbėjimosi ratas.* Visa tai kuria įvaizdį laukinės gamtos, kurioje judėti neįmanoma.*

Kelio blokavimo, naštės nei energijos stokos nagrinėjamame diskurse nerandame. Bet galima rasti priešingų jėgų, kaip kliūties kelyje į gerovę, nusakymą. Pastebima kelio praradimo tema, suprantama kaip priešingų jėgų veikimo padarinys. Šios jėgos eksplicitiškai ir implicitiškai tapatinamos su parti-

jomis, valdžiusiomis prieš rinkimus. Pvz.: *Būdami opozicijoje <...> tokiu būdu įveikėme ankstesnius buvimo valdžioje paklydimus; Prarasta socialinė orientacija.*

Kelio praradimui priskirtina ir ši alegorija: *1990 m. kurdami Sąjūdžio rinkimų programą, be gilių diskusijų, kokią valstybę norėtume sukurti, mes visi pirkome bilietus į lėktuvą Vilnius–Stokholmas; Susėdę patogiai, skridome ilgai ir nuobodžiai, pavargome, pradėjome burbėti, o stiuardės staiga pranešė, kad lėktuvas skrenda ne į Stokholmą, o į Burkina Faso; Ši alegorija parodo, jog be didelių pastangų, per lengvai ir patikliai laukiant pažadėto kranto, deja, atsitinka taip, kad nusprendi į laukinio kapitalizmo džungles; <...> Taigi ar nereikia kur nors susiruošus susėsti visiems ir išsiaiškinti, kur norime nuvykti; <...> Kaip sugrįžti iš Burkina Faso?*

Ankstesnių konceptualiosios metaforos POLITIKA – TAI KELIONĖ pavyzdžių visuma rodo, kad gyvenimą partijos konceptualizuoja kaip kelionę, – o šis vienintelis pavyzdys yra alegorija, eksplicitiškai iliustruojanti kelionės scenarijų, jo peripetijas ir dalyvius. Kitaip sakant, kelionės freimas šia alegorija visiškai realizuojamas.

Ir konservatorių, ir socialdemokratinės koalicijos diskurse keliaujama pėsčiomis, tam tikra transporto priemone – arba tai apskritai nenurodoma. Pažymėtina, kad minėtos konservatorių leksemos žengti, žingsnis, žygis socialdemokratinės koalicijos diskurse yra kaip ir rudimentinės.

Itin išsiskiria transporto priemonės, kurios socialdemokratinės koalicijos rinkiminiame diskurse gerokai įvairesnės nei konservatorių. Tai autobusas, laivas, buldozeris, lėktuvas. *Autobusas*, kaip transporto priemonė, siejamas su Naująja sąjunga, – jos kelionė autobusu į ateitį ironizuojama: *išvairuotas „Ekspresas į ateitį“, prieš iškeliaudama prabangiuoju rinkimų ekspresu, keliaujant ekspresu.* Kelionė jūra, t. y. laivu, irgi siejama su kitomis partijomis ir turi neigiamą arba ironišką atspalvį: *Ponas R. Paksas paliko skęstantį konservatorių laivą; <...> socialliberalai išskleidė bures ir pasiryžę ne tik ateiti, bet ir atskristi bei atplaukti; Kažin ar nebus audros? Kiek žinau, net patyrę jūrininkai neišplaukia be gelbėjimosi rato, ypač į politinę jūrą.* *Buldozeris* irgi yra ne ta transporto priemonė, kuria keliautų socialdemokratinė koalicija: *Deja, buvo dirbama išbandytu konservatorišku buldozerio principu.* Skridime lėktuvu taip pat slypi neigiamos konotacijos. Ypač ryškiai tai matyti ankščiau pateiktoje alegorijoje apie kelionę į Burkina Faso.

Apibendrinant galima teigti, kad transporto priemonės, randamos socialdemokratinės koalicijos rinkiminiame diskurse, yra negatyvaus pobūdžio – jos priiskiriamos opozicinėms partijoms.

Išvados

Lietuvos rinkimų į Seimą, įvykusių 2000 metais, rinkimų kampanijų diskurso kognityvioji lingvistinė analizė atskleidė tam tikrus panašumus ir skirtumus. Išanalizavus konceptualiąją metaforą POLITIKA – TAI KELIONĖ freimų teorijos aspektu, paaiškėjo šie dalykai.

1. Šią konceptualiąją metaforą rinkiminės kampanijos diskurse konservatorių ir socialdemokratinės koalicijos partijos realizuoja skirtingai, t. y. skiriasi pabrėžiamosios k e l i o n ė s freimo dalys.

2. Ideologiniame kultūriniame lygmenyje skirtingas tam tikrų k e l i o n ė s freimo dalių paryškimas partijų diskursuose rodo skirtingus politinius problemų matymo, pateikimo ir sprendimo būdus.

3. Konservatorių partijos rinkiminės kampanijos diskurse labiausiai išplėtota kelio krypties dalis. „Geri“ politiniai keliai, tapatinami su n e p r i k l a u s o m y b ė s / d e m o k r a t i j o s, reformų ir NATO/Europos Sąjungos kelių kryptimis, o „blogi“ politiniai keliai tapatinami su keliavimu į Rytų erdvę.

4. Socialdemokratinės koalicijos rinkiminės kampanijos diskurse stipriausiai pabrėžiama kelionės freimo dalis – k l i ū t y s kelyje. Nemažai dėmesio skiriama ir k e l i o k r y p č i a i, kuri konceptualizuojama kaip socialdemokratinis kelias.

5. Skirtingų kelionės freimo dalių iškėlimas atspindi tuo metu Lietuvoje susiklosčiusią politinę situaciją. Konservatorių partija, išbuvusi valdžioje visą kadenciją, nori ir toliau tęsti savo pradėtus darbus, todėl akcentuoja kryptis, kuriomis Lietuva turėtų judėti toliau. Ypač stiprus antrojo o p o z i c i j o s V a k a r a i – R y t a i nario pabrėžimas rodo konservatorių baimę, kad Lietuva, jei jų partija nebus išrinkta dar vienai kadencijai, galinti pasukti blogais politiniais keliais, t. y. į Rytus.

6. Opozicinė socialdemokratinė koalicija k e l i a k l i ū č i ū, pasitaikančių jų kelyje, įveikimą. Kliūtis jų yra suvokiama kaip konservatorių valdymo metu padarytas taisytinas klaidas. Todėl socialdemokratinės koalicijos diskursui būdinga šios kelionės freimo dalies plėtotė.

7. Nagrinėjamajame diskurse konceptualioji metafora POLITIKA – TAI KELIONĖ turi retorinį poveikį: šia metafora politikai bando įtikinti rinkėjus, kad jie žino, kaip galima pasiekti šalies ir visuomenės gerovę. Tai, kalbant pragmatikos terminais, leidžia atsirasti direktyvai: Išrinkite mane, nes teisingu keliu tik aš galiu jus nuvesti.

THE CONCEPTUAL METAPHOR OF THE ROAD IN THE LITHUANIAN ELECTION DISCOURSE

Summary

The present article focuses on the 2000 election discourse in Lithuania on the basis of conceptual metaphor theory within the framework of cognitive linguistics. Assuming that conceptual metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action, the article investigates the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY in the election discourse of the Conservative Party and Social-democratic Coalition. The results revealed that both political parties used this metaphor but put emphasis on different things. The Conservative party foregrounded the goal of the journey to be achieved – the European Union and NATO – while the Social-democratic Coalition underlined overcoming of obstacles on the road. According to the realisation character of the conceptual metaphor in different discourses, we can judge about real aims and attitudes of the politicians.

LITERATŪRA

- Foucault M.*, 1998, Diskurso tvarka. Vilnius: Baltos lankos.
- Daujotytė V.*, 2001, Literatūros filosofija. Vilnius: Vilniaus dailės akad. I-kl.
- Fillmore Ch.*, 1985, Frames and the Semantics of Understanding. – *Quaderni di semantica*, vol. 6 (2), 222–254.
- Gibbs R. W. (Jr.)*, 1994, *The Poetics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Howe N.*, 1988, Metaphor in Contemporary American Political Discourse. – *Metaphor and Symbolic Activity*, vol. 3 (2), 87–104.
- Lakoff G.*, 1987, *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago (Ill.): The University of Chicago Press.
- Lakoff G.*, 1993, *The Contemporary Theory of Metaphor*. – *Metaphor and Thought / Ed. A. Ortony*. Cambridge University Press, 202–251.
- Lakoff G.*, 1995, *The Neurocognitive Self: Conceptual System Research in the Twenty-First Century and Rethinking of What a Person is*. – *The Science of the Mind 2001 and Beyond / Eds. R. L. Solso, D. W. Massaro*. Oxford University Press, 221–243.
- Lakoff G., Johnson M.*, 1980, *Metaphors We Live by*. Chicago (Ill.): The University of Chicago Press.
- Lakoff G., Johnson M.*, 1999, *Philosophy in the Flesh: Basic Books*. Chicago (Ill.): The University of Chicago Press.
- Lassan*, 1995 – Лассан Э. Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ. Вильнюс: Изд-во Вильнюсского университета.
- Mio J. S.*, 1997, *Metaphor and Politics*. – *Metaphor and Symbol*, vol. 12 (2), 113–133.
- Ortony A.*, 1993, *Metaphor, Language and Thought*. – *Metaphor and Thought / Ed. A. Ortony*. Cambridge University Press, 1–16.
- Steen G., Gibbs R. Jr.*, 1997, Introduction. – *Metaphor in Cognitive Linguistics / Eds. R. Jr. Gibbs, G. Steen*. Amsterdam-Philadelphia, 1–8.